

17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ BÜYÜK KAÇGUN'UN NEDEN VE SONUÇLARI

Onur TUNUS

Uludağ Üniversitesi, SBE, (onurtunus@gmail.com)

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde 17.yy başında Büyük Kaçgun meydana gelmiştir. Büyük Kaçgun, köylülerin iktisadi baskılara ve artan vergi yüküne dayanamayarak, yasak olmasına rağmen köylerini terk etmeleridir. Bu çalışmada Büyük Kaçgun'un nedenleri, gelişimi ve sonucu ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin değişen iktisadi yapısı, siyasi isyanları ve Büyük Kaçgun ile meydana gelen iktisadi durum ele alınmıştır. Halkın, merkezi hükümetin ulaşamadığı yerlere gitmesiyle, devletin vergi gelirleri ciddi oranda düşmüştür. Şehirlerin tarım ürünü ihtiyacının ve ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluklar yaşanmıştır. Osmanlı ekonomisi Büyük Kaçgun'la birlikte ciddi sorunlar yaşamaya başlamıştır. Ekonomik büyüme dönemi son bulmuş, ekonomik durgunluk ve daralma dönemi başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Büyük Kaçgun, Celali İsyanı, Ekonomik Daralma, Tahrir Defteri, Kaybolan Köyler.*

THE OTTOMAN STATE IN THE 17th CENTURY THE REASON AND THE RESULTS OF THE GREAT FLIGHT

ABSTRACT

The “Great Flight” (Büyük Kaçgun) took place at the beginning of the 17th century in the Ottoman Empire. In this time the peasantry left their villages, unable to bear the economic pressures and the increased tax burdens, although it was forbidden. This work deals with the reasons, the development and the results of it. The state tax expenses significantly decreased in an enormous proportion when the people went to places, where the central government was not able to reach them. There was famine in the cities, because of agricultural product need in the cities and the raw material requirement of the loncas. The Ottoman economy started to have huge problems due to the “Great Flight”. The economic development period ended, the economic stagnation and shrinkage period started.

Keywords: *Great Flight, Celali Rebellions, Economical Shrinkage, Tahrir Book, Lost Village.*

1. Giriş

Büyük Kaçgun, 17.yy'da Anadolu'da Celali İsyancıları sırasında halkın daha güvenli bölgelere sığınmasına verilen addır. Büyük Kaçgun'un başta siyasi bir isyan olarak ele alınsa da derinlemesine incelendiğinde ekonomik nedenlere dayalı bir isyan olduğu ve bu isyanla beraber büyük bir kaçışın da söz konusu olduğu görülür. Büyük Kaçgun'la aynı zamanda bölgelerin yerleşim planları değişerek, büyük göçler meydana gelmiştir. Büyük göç hareketleriyle vergi veren halkın merkezi hükümetin ulaşamadığı, yüksek, tarıma daha az elverişli yerlere kaçması, Osmanlı Devleti'nin, mali yapısında soruna neden olmuştur. Devletin vergi gelirlerinde ciddi düşüşler yaşanmıştır. Bu makalede transkripsiyon tahrir defterlerinden yararlanılmıştır. Tahrir defterleri, Osmanlı Devleti'nde köylülerin kayıt altına alındığı vergi defterleridir.

Büyük Kaçgun'u oluşturan nedenler; devletin içinde bulunduğu durum, siyasi gelişmeler ve ekonomik etmenler giriş ve gelişme kısımlarında ele alınmış, sonuç kısmında ise Büyük Kaçgun'un oluşturduğu faktörler; kıtlıklar, fiyat artışları, kaçan köylüler ve yok olan köyler, devletin vergi gelirlerindeki azalmalar göz önüne serilerek sosyo-ekonomik hayatta ki tahribatlar gösterilmeye çalışılmıştır.

2. Osmanlı Devleti'nin 1596' da Genel Durumu

Osmanlı ekonomisi, 16.yy sonlarında 1585 tarihinde bir dönüm noktası yaşamıştır. Bu tarihte yapılan tağşiş (devalüasyon, paranın içerisindeki kıymetli maden oranının düşürülmesidir.) artık Osmanlı Devleti'nin müreffeh ve parlak günlerinin geride kaldığını göstermekteydi. O zamana kadar ufak çaplı tağşişler yapılmış ama 1585' e kadar eşine rastlanmayan boyuttaki bu tağşişle devletin mali bunalımı yeni bir aşamaya ulaşmıştı. Bu mali bunalıma damga vuran 16.yy'ın ikinci yarısında bir dizi iktisadi, demografik, askeri ve teknolojik nedenler bulunmaktaydı.

Mali bunalımın askeri nedenlerini kısaca şöyle açıklayabiliriz; 16.yy'ın ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin genişleme süreci sona ermiş, devletin sınırları doğuda Safevi İran'ına, batıda Habsburg Avusturya'sına, güneyde ise Afrika'nın çöllerine dayanmıştır. Geniş olan bu topraklardan devletin başkentine -İstanbul'a- vergi gelirleri akmaya devam ediyordu ama ganimet ve onun sağladığı mali olanaklar artık tükenmişti. Zaferlerle sonuçlanan savaşlar ve ardındaki kazanımlar yerlerini, uzun, yorucu, masraflı mücadelelere bırakmıştı. 1580'lerde İran'la ve 1590'larda Avusturya ile başlatılan savaşlar zafer sonucu alınmadan sürüp gidiyordu. (Pamuk, 1990:102).

Öte yandan savaş teknolojileri ise hızla değişmekteydi. Osmanlı ordusunun vurucu gücü ise ok, yay kullanan, kılıç kuşanan, zırh giyen sipahilerdi. Osmanlı'nın bu klasik ordusu Avrupalılarla 16.yy ortalarına kadar girişmiş olduğu savaşlarda başarı göstermiştir. Ama 16.yy ortalarından sonra Avrupa'da değişen savaş teknolojileri karşısında Osmanlı ordusu Avusturya'nın kullandığı ateşli silahlarla baş edemedi. Osmanlı sipahileri Avrupa'nın ateşli silah kullanan piyadeleriyle mücadelede yetersiz kalmışlardı. Değişen savaş düzeni, Osmanlı'da tımar düzenine dayanan sipahi ordularından vazgeçip; düzenli eğitim veren, sürekli maaş alan bir merkezi orduya kaymaya zorluyordu. Bu zorunluluklar karşısında 16.yy ortasında yeniçerilerin sayısı 13 binden yüzyıl sonunda 38 bine yükseldi. Sürekli maaş alan asker sayısının artması, merkezi Osmanlı bütçesine ağır bir yük getirmekteydi. Düzenli ordu, masraflarını karşılayabilmek için merkezi devleti daha fazla parasal gelir bulmaya zorlamaktaydı.

Halil İnalçık, tımar sistemini şu şekilde açıklamaktadır: Osmanlılar fethedilen yerlerin topraklarını genel olarak devlete mal etmişlerdir. Bu topraklar özel mülkiyet olamaz. Tımar sahibi bu araziden kendisine ayrılmış kısım üzerinde reayadan topladığı vergilerle geçinirdi. (İnalçık, 2017:9). Tımar düzeni çerçevesinde oluşturulan dirliklerin vergi geliri sipahilerin eline geçtiği sürece, merkezi hazine, sürekli maaş alan düzenli merkez ordusuna parasal kaynak yaratamamaktaydı.

Toprak rejiminin temelini oluşturan tımar sistemini merkezi hazineye daha çok parasal gelir yaratmak biçiminde dönüştürmek gerekiyordu. Tarımsal artığa sipahiler aracılığıyla değil, doğrudan para biçimine aktarmak gerekiyordu. Uzun dönemde gerileyen tımar sistemi yerini iltizam sistemine bırakmıştı. Bu sistem zamanla bütün tarımsal kesime yayılmıştı. (Pamuk, 1990:103).

İltizam sistemi ise üretim faaliyetlerinden aldığı vergilerin bir bölümünü toplanması işini açık arttırma yoluyla, mültezim adı verilen araçlarla yapılmaktaydı. Mültezimin amacı vergi toplama işinden kâr elde etmektir. Açık arttırmayı kazanmış bulunan mültezim, devlete belirli bir miktar para öder ve ödediği paranın daha fazlasını vergi olarak toplardı. Bu sistem de, üretici olan Osmanlı reayasına bir baskı niteliğindedir.

Osmanlı maliyesini güç duruma düşüren bir diğer gelişme ise artan fiyatlar genel seviyesiydi. Osmanlı Devleti, üreticilerden, loncalardan, iç ve dış ticaretten para olarak topladığı vergilerin bir bölümünü önceden akçe olarak saptamıştı. 16. yy’ da fiyatlar artmaya başlayınca, para olarak toplanan vergilerin gerçek değeri erozyona uğramış oluyordu. Devlet bu duruma karşı önlem amaçlı vergilerin miktarlarını sık sık arttırsa da bu çabalar enflasyon karşısında yetersiz kalmıştı. 1585 yılındaki büyük ve önemli taşışışten sonra devlet bu şekilde olan vergilerin miktarlarını yeniden belirlemeye uğraşmadı. Böylelikle tımar düzeni çerçevesinde toplanan sabit miktarlı vergilerin önemi azaldı. (Pamuk, 1990:104).

Artan fiyatlar genel seviyesinin sonucunda sipahilerin tarımsal alandan reayadan nakit olarak tahsil ettikleri çift resmi gibi, reayanın sipahiye ödediği toprak vergisi erozyona uğramaktaydı. Merkezi devlet vergi miktarlarını artan fiyatlar genel seviyesiyle birlikte sık sık güncellemek yerine başka bir yol haritası belirlemişti. Savaş durumları ve olağanüstü durumlarda doğrudan alınan, avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiye vergileri sık sık talep etmekteydi. Bu vergiler daha önceden belirlenmiş olmadığı için, uygulamada devlet her yıl artan miktarlar isteyebilirdi. (Pamuk, 1990:104) Aynı zamanda avarız vergilerine ait bir kanunname yoktu ve her yıl bilakis mali bunalımın yoğunlaştığı zamanlarda devletin avarız vergileriyle reaya üzerindeki baskıları artıyordu.

Hem reaya hem de sipahiler yoksullaşmaya ve güç duruma düşmeye başlamışlardı. Merkezi devletin avarız baskısı ile karşı karşıya kalmışlardı. Halk bu vergilere itiraz etmekle birlikte, bu vergileri toplayan avarız emirleri ve kadılara ödenen ‘mübaşir akçesi’nin fazlalığından da şikâyet etmekteydiler. Bugünkü söyleyişle mübaşir akçesini bahşış ya da usulsüz, fazladan alınan para olarak tanımlayabiliriz. Reaya bu şekilde toplanan yolsuz paralara şiddetle karşı çıkıyordu.

Reaya ile birlikte sipahiler de yoksullaşmaya başlamış, her sefere çıkışlarında yapmaya mecbur oldukları masrafları 15. yy’a kıyasla 16.yy’da 5-6 kat artmıştır. Cebeli için

ödenmesi gereken insan ücretinin 600 akçeden 3000 akçeye çıktığını, o zamanlar bir cebeli için alınması gereken bir atın 150-200 akçeden 2500-3000 akçeye çıktığını görmekteyiz. Bu gelişmeler karşısında sipahiler orduya katılmamaya ve asker göndermemeye başladılar. Her türlü cezayı göze alarak seferden kalıyorlardı. Bir kısmı da harp esnasından doğrudan doğruya savaş meydanından kaçmaktaydılar. Devletin resmi savaş yoklama defterlerine dayandıran İbrahim Peçevi, 3. Mehmet ile sefere gitmiş ve ortalama 30 bin sipahinin sefere katılmadığını aktarmaktadır. (Akdağ, 1960:64).

Bu gelişmeler yaşanırken devlet daha fazla geliri merkezde toplayabilmek adına, ürün üzerinden alınan onda birlik bir vergi olan öşürün toplanmasını da mültezimlere devretmiştir. Öşür vergisiyle de, reaya üzerindeki mali baskı artmıştı. Öte yandan ümera olarak adlandırılan ve taşradaki valiler diyebileceğimiz beyler kendilerine adam topluyor ve sekban bölüklerini oluşturuyorlardı. Bu sekban bölükleri ücretli ve silahlı askerlerden oluşuyordu. Geçimini sağlamak isteyen reaya bu sekban bölüklerine girmeye başladı. 16. yy'ın sonunda bu sekban bölükleri hızla artmaya ve sayıca çoğalmaya başladı. Bu birlikler halkı soyarak, halktan bir takım taleplerde bulunuyor, reayadan cebren veya usulsüzce aldığı paralarla hem ümera(bey) nin geçimini hem de kendi geçimlerini sağlamış oluyorlardı.

Vilayetlerin başlarındaki beylerbeyi, sancakların başlarındaki sancak beyleri sefer esnasında yerine atadığı maiyet memurları vardı. Sefer esnasında bu maiyet memurlarıyla iş görürdü. Tımarlı sipahilerin ordudaki idari ve askeri vazifeleri zayıflayınca bu durum sekban bölüklerine geçti. Sekban bölüklerinin halkı soyması ve başlarındaki beylerin seferde olmasını fırsat bilen maiyyet memurları bu ganimet ve soygunu artırmakta idiler. Bu iç karışıklıklar sırasında müfettiş olarak yollanan paşalar, çok geniş bir heyetle hareket edip, geçtikleri köy, kasaba ve şehirlerde misafir olmaları oranın halkına ağır masraflara mal oluyordu. Bu durum esnasında artan ve neredeyse bir kural haline gelen avarız vergileri reyanın huzursuzluğuna ve karşı koymalarına yol açıyordu. Bu avarız vergilerini toplamakla mükellef maiyyet memurları ve beraberindeki tahsis ettikleri mübaşir akçeleri öyle kolay bir şekilde toplanamıyordu. Bazen topluca bir köyün ayaklanmasıyla veya direnmesiyle karşılaşılıyordu. Memur-reaya arasındaki bu anlaşmazlıklar kadılarına bildirildiklerinde, halkın neredeyse daima haklı çıktığı, memurların 'kanun ve şer'e muhalif' fazla vergi almaktan reyanın haklı görüldüğü tespit edilmekteydi. Bu durumda haksız çıkan maiyet memurları azledilmiyordu. Eğer şikayet genel ise o sancaktaki beyin azledildiği de görülmemekteydi. Çünkü devlet harp zarureti dolayısıyla, kapısı kuvvetli beylere itibar ediyordu. Bu şekilde ümeranın yani beyin ve beye bağlı maiyet memurlarının kanunsuz vergi almalarına devlet zimnen razı olmuş oluyordu. (Akdağ, 1960:54) 16. yy'ın son çeyreğine gelindiğinde ise nüfus artışıyla beraber ortaya çıkan topraksızlık sorunu etkisini göstermeye başladı. Nüfus yüzyıl boyunca artarak Anadolu'nun bazı bölgelerinde ekilebilir toprakların sınırına ulaşmasına sebep oldu. Hane kurmak isteyen yahut bireysel olarak üretim yapmak isteyen genç nüfus arasında topraksızların sayısı artmaya başladı.

3. Celali Ayaklanmalarının Başlaması

Topraksız genç reaya, kendi geçimini sağlamak adına ümeranın yanındaki sekban bölüklerine giriyor ya da ümeranın bünyesinde bulunmayıp bağımsız olarak eşkıyalık yapıyordu. Köy halkından bir takım insanları kapı aramaya yani bir beyin sekban ordusuna girmeye mecbur bırakıyorlardı. Bu haliyle ilginç bir sosyal hadise meydana gelmekteydi.

Köyün ekonomik bünyesinin bozulmasıyla binlerce insan beylerin sekbanları olarak tekrar köy ekonomisine musallat oluyordu. Bu sefer köyün sosyal bünyesine yine kendisinin zarar verdiği açıkça görülmektedir. Ümeranın oluşturduğu bu paralı birliklerin sayısı arttıkça, savaş nedeniyle Anadolu'nun iç güvenliğiyle uğraşmakta güçlük çekmeye başlayan merkezi devlete karşı ayaklanmaya başlıyorlardı. Bu ayaklanmaları bastırmak amacıyla merkezi devletin İstanbul'dan gönderdiği kuvvetleri pek çok kez yenilgiye uğratarak, Urfa, Kayseri, Tokat gibi pek çok şehri ele geçirmişlerdi. (Pamuk, 1990:111). Bu isyanlar sırasında isyancıları besleyen en önemli ekonomik unsur, köy ganimetleriydi. Topraksız olan bir takım reaya ya bu soyguncu sekban bölüklerinin içerisine giriyor ya da şehirlere göç ediyordu. Kalabalık ve surları olan şehirlere giremeyeceğini düşünen reaya şehirlere kaçıyor. Kimi köylüler ise merkezi devletten izin isteyip köylerini savunmaya geçiyorlardı. Celali gruplarına karşı reyanın köylerini savunmaları için devlet adalet fermanı yayımlıyordu. Celali mücadelesinde önemli bir tesiri olan adalet fermanlarıyla, umera ve sekban bölüklerini köylerine yaklaştırmamaları ve kendilerinin silahlanarak köylerini savunmaları tavsiye ediliyordu. Üçüncü Murad'ın bu adalet fermanı hamlesiyle memlekette bir ihtilal havası esmeye başlamıştı. Reaya köylerinin yollarını keserek hiçbir yabancıyı köylerine sokmuyordu. Hatta bütün memurlar ve dolayısıyla hükümet teşkilatı aleyhinde topluca ayaklanmalar çıkarıyordu. Merkezi hükümeti endişelendiren bu vakalar karşısında, merkezi devlet sık sık köylülerin ellerindeki silahları toplatmaya gidiyordu. Adalet fermanıyla maiyyet memurlarının sekban bölükleriyle dolaşması hükümetçe yasak olduğundan ve halkın da elinde adalet fermanı olduğundan, bu kurallara uymayan beyler ve adamları fiilen Celali olmuşlardı. Birçok sancak beyi doğrudan doğruya bir Celali şefi olarak dolaşmaktaydı. Hükümet bu beylerin varlığını ve tespitini yapmış olmasına rağmen hiçbir yaptırımda bulunamıyor sadece sefere çağırma yetiniyordu. Merkezi hükümet bazı bölgelerde Celaliler'e karşı muhafız fermanları göndermesine rağmen, bu muhafız erlerinin de Celaliler'den hiçbir farkı olmadığını Niğde kadısının şikâyetlerini arz ederken verdiği malumattan anlamaktayız. (Akdağ, 1960:75).

Anadolu'nun bütününde oluşan bu soyguncu ve zorba gruplarının birleşmesi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ama şu yorum yapılabilir: Köylerdeki sekbanlarına yiyecek ve gündelik ulufe temini edemeyen beyleri, gidip başka güçlü bir beyin grubuna katılmaktaydı. Bu durumda bölükleriyle gidip Celali'ye karıştıkları ihtimali kuvvetlidir. Celali gruplarının vurucu gücünü topraklarından kopan on binlerce köylü oluşturmaktaydı. Bunların başında yönlendirenleri ise ya beyler ya da beylerin altındaki maiyyet memurlarıydı. Celali gruplarını iki grup oluşturmaktaydı: Birinci grup isyanı yönlendiren ve şahsi çıkarlar güden beyler, ikinci grubu ise vergilerin ağırlığından şikâyet eden ezilen köylüler. Bu köylülerin sayısı grup içerisinde çok fazlaydı. Bu hadiseler aslında bir köylü hadisesi iken başlarındaki kişiler şahsi çıkarlar peşinde ya da feodal bey niteliğindediler. Bu başlarındaki şefler köylülerden endişe ederek onları terk edip hükümetle barışıyorlardı. Bu süre zarfında topraklarını terk eden reyanın bir kısmı, şehirlere yerleşmiş, bazıları boş kalan başka köylerde tımarlara geçmiş, kimisi ise sekban bölüklerine girerek köyüne ekonomik zarar vermeye başlamıştır. Artan isyanlarla Celali adını alan bu gruplar reaya musallat olmuşlardır. Bu durum karşısında reaya bir yandan bu isyancılarla mücadele ederken bir yandan artan vergi miktarları ve mültezim sistemi altında ezilmekteydiler. Özetle daha fazla dayanamayan reaya topraklarını terk ederek, tarıma daha az elverişli yerlere kaçmayı çare olarak görmüştü.

4. Celali İsyânlarının Sonucu: Büyük Kaçgun

Köylülerin çözümü, tımar topraklarını bırakarak, tarıma daha az elverişli, baskıdan kaçabileceği yüksek ve engebeli bölgelere giderek, iç karışıklıklardan ve merkezi devletin vergi baskısından kaçmaktı. Bu kaçış çok büyük kitleler halinde olunca Büyük Kaçgun olarak adlandırılmaktadır. Göç dalgası içerisinde cereyan eden bu olay, köylerin yer değiştirmesi olarak ya da köylülerin şehirlere göç etmesiyle gerçekleşmekteydi. Şehre göç eden köylüler, kentlerdeki zanaat ve ticaret faaliyetlerini yürütecek, artık kırsal alandan gelenleri istihdam edecek durumda değildi. Öte yandan kırsal alandan temin edilen hammaddelerin azalması loncaları sıkıntılara sokmaya başlamıştır. Böylece şehirlerde hem nüfus hem de işsizlik artarken, bir yandan da hammadde kıtlığı yaşanmakta ve kentlerin iâşe sorunları baş göstermekteydi.

Reaya ve sipahilerin tımarlarını terk ederek kentlere veya merkezi devletin ulaşamayacağı uzak yerlere göç etmesiyle, kırsal alandaki üretim sekteye uğramaktaydı. En önemlisi devletin mali gelirleri de azalmıştı. Özetle Büyük Kaçgun'la birlikte devletin iktisadi genişleme dönemi son buluyor ve bir iktisadi durgunluk dönemi başlıyordu. Büyük Kaçgun'la azalan bu köy sayısını Leyla Aksu'nun çalışmasındaki kayıtlarda açıkça görmekteyiz. Aksu karşılaştırmalı olarak 4 farklı tarihteki tahrir defterlerini incelemiştir. Bu tarihler ise 1547-1598-1613-1642 tarihleridir. Tablolarda 1547 tarihi yazılmamıştır. 1547 tarihindeki köy sayısı devam edip 1598 yılındaki köy sayısı ile eşittir.

Tablo 1: Ordu Nahiyelerindeki Köyler

1-Kaza-i Bayramlı Nahiyesi			
Tahrir Kayıt Tarihleri	1598	1613	1642
Devam Eden Köyler	11	11	3
Kaybolan Köyler	-	-	8
Yeni Ortaya Çıkan Köyler	1	1	1
2-Nahiye-i Bolaman			
Devam Eden Köyler	37	39	18
Kaybolan Köyler	-	1	22
Yeni Ortaya Çıkan Köyler	3	1	12
3-Nahiye-i Bucak			
Devam Eden Köyler	13	13	4
Kaybolan Köyler	-	-	9
Yeni Ortaya Çıkan Köyler	-	-	14
4-Nahiye-i Satılmış			
Devam Eden Köyler	42	44	12
Kaybolan Köyler	1	-	32
Yeni Ortaya Çıkan Köyler	2	-	7

Tablo 1 devam

5-Nahiye-i Ulubeğ			
Devam Eden Köyler	31	32	15
Kaybolan Köyler	-	-	17
Yeni Ortaya Çıkan Köyler	1	-	3
6-Nahiye-i Alibeğce			
Devam eden köyler	22	24	6
Kaybolan köyler	-	-	18
Yeni ortaya çıkan köyler	2	-	5
7-Nahiye- Şayıblü			
Devam eden köyler	15	15	1
Kaybolan köyler	-	1	15
Yeni ortaya çıkan köyler	1	-	3
8-Nahiye-i Bedirlü			
Devam eden köyler	15	16	10
Kaybolan köyler	-	-	6
Yeni ortaya çıkan köyler	1	-	3
9-Nahiye-i Fermûde			
Devam eden köyler	26	28	9
Kaybolan köyler	3	-	20
Yeni ortaya çıkan köyler	2	1	3
10-Nahiye-i Kepsil			
Devam eden köyler	20	20	12
Kaybolan köyler	-	-	8
Yeni ortaya çıkan köyler	-	-	8
11-Nahiye-i Şemseddin			
Devam eden köyler	14	14	3
Kaybolan köyler	-	-	11
Yeni ortaya çıkan köyler	-	-	4
12-Nahiye-i Ebülhayr			
Devam eden köyler	14	14	7
Kaybolan köyler	-	-	7
Yeni ortaya çıkan köyler	-	-	10

Tablo 1 devam

13-Nahiye-i Bozat			
Devam eden köyler	18	19	4
Kaybolan köyler	-	-	15
Yeni ortaya çıkan köyler	1	-	4
14-Nahiye-i Elmalu			
Devam eden köyler	7	7	5
Kaybolan köyler	-	-	2
Yeni ortaya çıkan köyler	-	-	9
15-Nahiye-i Kırık İli			
Devam eden köyler	25	35	9
Kaybolan köyler	2	1	26
Yeni ortaya çıkan köyler	10	1	4
16-Nahiye-i İskefsir			
Devam eden köyler	58	71	38
Kaybolan köyler	1	-	33
Yeni ortaya çıkan köyler	13	2	16
17-Nahiye-i Milas			
Devam eden köyler	85	104	66
Kaybolan köyler	1	-	31
Yeni ortaya çıkan köyler	19	-	14
18-Nahiye-i Hafsamana			
Devam eden köyler	67	71	48
Kaybolan köyler	-	1	26
Yeni ortaya çıkan köyler	4	3	28

Kaynak: Aksu, L. (2005). Orduya ait iki mufassal tahrir defteri üzerine metodolojik bir tahlil denemesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tablo 1’de Ordu ilinin, 1. Nahiyesinde, Kaza-i Bayramlı’da 1598 kaydında 11 köyün devamlılığı görülmektedir. Bu tarihte mezra’ statüsündeki yerleşim köy statüsünde olduğu tespit edilmiş ve kayıtlara geçirilmiştir. 1613 yılında ise devamlılık görülen karye sayısında herhangi bir değişiklik olmadığı ve yeni ortaya çıkan bir köy olduğu görülmektedir. 1642 yılına gelindiğinde ise sosyal mekan açısından, önceki defterde var olan köylerin sürekliliğinde ciddi bir değişim yaşanmıştır. Devam eden karye sayısı 11 den 3 düşmüştür.

İkinci nahiye olan Kaza-i Bolaman’da 1598 tarihine bakıldığında bu tarihte 37 köyün varlığı devam ederken, bu yıllarda kaybolan köy bulunmamaktadır. Bu köylerden 3 tanesi yeni ortaya çıkmıştır. 1613 yılına devam eden 40 köy bulunmaktadır. 1613 yılına gelindiğinde

ise devam eden köy sayısında bir değişiklik yaşanmamıştır. Yeni ortaya çıkan bir köy sadece adıyla kayıtlara geçirilmiş, ancak bu karyenin altında herhangi bir kişiye rastlanmamaktadır. 1642 yılına gelindiğinde ise büyük bir değişiklik yaşanmaktadır. Devam eden karye sayısı 18'e düşerken, 22 karye kaybolmuştur. Köylerin tek tek isimlerine ulaşılmış. Yalnız burada dikkat çekilen nokta bu köylerin kaybolma hususudur. (Aksu, 2005:32-33).

Üçüncü nahiye, Bucak nahiyesinde 1547 tarihinde itibaren kayıtlı 13 köye sahiptir. Bu köylerin sayısı 1598-1613 tarihlerinde bir değişime uğramamıştır. 1642 yılında ise devam eden köy sayısı 4'e düşmüştür. 9 köy kaybolmuştur. Yeni ortaya çıkan 14 köy tespit edilmiştir.

Dördüncü nahiye, Satılmış nahiyesi şu ana kadar olan nahiyelerden daha büyük bir yerleşim merkezidir. Baz yılımız olan 1547 tarihinden 1598 yılına gelindiğinde 1 köy kaybolurken, 2 yeni köy ortaya çıkmıştır. 1613 yılına kadar devam eden köy sayısı 44 olarak görülmektedir. 1642 yılına gelindiğinde ise devam eden 12 köy, kaybolan ise 32 köy göze çarpmaktadır ve 7 köy ise yeni ortaya çıkmıştır. Bir önceki kayıta 44 köyün 32'si kaybolmuş, yeni ortaya çıkan köylerle birlikte 19 köy varlığına devam etmiştir.

Verilen tablolarda görülmektedir ki nahiyelerin köy sayısında son sayımla birlikte ciddi bir düşüş söz konusudur. Büyük Kaçgun'la gerçekleşen bu göç hareketi, devletin ve isyancıların ulaşamadığı yerlere halkın kaçması, buldukları alanı terk etmesi nahiyelerin köy sayılarıyla yukarıda gösterilmiştir. Nahiyelere bağlı bulunan köylerin daha açık bir analizi Nahiye-i Ebülhayr örneği ile aşağıda gösterilmektedir. Daha açık bir şekilde nahiyeye bağlı bulunan köylerin, 1642 kayıtlı tahrir defterinde yani Büyük Kaçgun'dan sonra, nasıl değiştiği tabloda gösterilmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi 1547'deki köy sayısı 1598 sayımıyla eşleştiği ilk tabloda gösterilmemiş ama bir altındaki tabloda 1547,1598,1613,1642 defterleri için köylerin açık durumu gösterilmiştir. (Aksu, 2005:32).

Tablo 2: Nahiye-i Ebülhayr

Tahrir Kayıt Tarihleri	1598	1613	1642
Devam eden köyler	14	14	7
Kaybolan köyler	-	-	7
Yeni ortaya çıkan köyler	-	-	10

Kaynak: Aksu, L. (2005). Orduya ait iki mufassal tahrir defteri üzerine metodolojik bir tahlil denemesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tablo 2 Ebülhayr nahiyesinde ki köy sayılarını göstermektedir. 1613 yılına 14 köy olarak devam etmiş ve bu tarihe kadar kaybolan köy sayısı yoktur. Büyük Kaçgun'la beraber görüldüğü üzere varlığını doğrudan devam ettiren 7 köy görülmektedir. Bunlardan karye-i Şemsilü-zir, Karye-i Saycalı, Karye-i Depelü, Karye-i Kestene isim değişiklikleriyle devam etmiştir. Ama diğer yarısı olan 7 köy ise 1613'e kadar varlıklarını sürdürürken 1642'de devamlılık göstermeyerek bir kayda ulaşılamamıştır.

Tablo 3: Nahiye-i Ebülhayr Köyleri

İskan yerleri	1547	1598	1613	1642
Karye-i Alibeğlü	Var	Var	Var	Var
Karye-i Şemsilü-zir	Var	Var	Var	Karye-i Şemsilü
Karye-i İdrislü	Var	Var	Var	Var
Karye-i Saycalu	Var	Var	Var	Karye-i Sayaca
Karye-i Tazbeğlü	Var	Var	Var	Yok
Karye-i Depelü	Var	Var	Var	Karye-i Depe
Karye-i Kestene/Kestanederesi	Var	Var	Var	Karye-i Kestane
Karye-i Şemslü-i Bala	Var	Var	Var	Yok
Karye-i Akıncılu	Var	Var	Var	Yok
Karye-i Taycula	Var	Var	Var	Yok
Karye-i Rumbeğlü	Var	Var	Var	Var
Karye-i Koru Mülk	Var	Var	Var	Yok
Karye-i Gökesen	Var	Var	Var	Yok
Karye-i Çukurköy	Var	Var	Var	Yok

Kaynak: Aksu, L. (2005). Orduya ait iki mufassal tahrir defteri üzerine metodolojik bir tahlil denemesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1642’de yeni ortaya çıkan 10 köy ise Tablo 3’te gösterilmiştir. Bunlar; karye-i Anbarçalı, karye-i Mustafalı, karye-i Haşlı, Karye-i Bedirlü, Karye-i Yaycılı, Karye-i Döleklü, Karye-i Bekreköyü, Karye-i Eşreflü, Karye-i Ebülhayr, Karye-i Karaalilü’dür.

Görüldüğü üzere baz yılından yani 1547 yılından itibaren 1598 ve 1613 yılları arasında nahiyelerin karye sayılarında çok ufak değişimler meydana gelmekle birlikte, karyelerin devam sayısı 1547’den 1613 yılına kadar hemen hemen aynıdır. 1642 yılına gelindiğinde ise ciddi bir şekilde karyeler azalmış ve büyük bir alt üst oluş yaşanmıştır. Bununla birlikte bölgenin, yerleşim coğrafyası açısından ciddi bir değişim yaşadığı görülmektedir. (Aksu, 2005:55). Bu veriler, Büyük Kaçgun’un yaşandığı yıllara denk geldiği için Büyük Kaçgun’la ilişkilendirebiliriz.

Tablo 4: Diğer İllerde Kaybolan Köyler

Dönem	1.	2.
Zaman Dilimi	1600-1650	1650-1700
Manisa Kayıp Köy Sayısı	31	3
%	22,14	2,14
Konya Kayıp Köy Sayısı	90	13
%	31,64	8,90
Sivas Kayıp Köy Sayısı	78	69
%	39,59	35,02

Kaynak: Demir, A.(2017). Osmanlı devleti’nde yörükler ile yerleşiklerin kavgası: Kayıp köyler meselesi. *Akademik Bakış*, 11(21), 19.

Tablo 4 te Manisa Konya ve Sivas illerinde 50 yıllık dönemler halinde kaybolan köyler üzerine Alparslan Demir'in çalışmasından yararlanılmıştır (Demir, 2017:19). Büyük Kaçgun zamanına denk gelen 1. Dönemde 1600-1650 yılları arasında Manisa'da 31 köy kaybolmuştur. 2. Döneme baktığımızda 1650-1700 yılları arasında kaybolan 3 köy olduğunu görmekteyiz.

Konya'da 1600-1650 yılları arasında 90 köy kaybolmuştur. 2. Dönem 1650-1700 yılları arasında Büyük Kaçgun sonrasında ciddi bir düşüş görülmektedir.

Sivas'ta ise 1600-1650 tarihleri arasında 78 köy kaybolmuştur. İkinci 50 yıllık dönem de bu oran biraz düşüş gösterse de yüksek bir oranda seyrederek 69 köy kaybolmuştur.

Ordu İlinin yanı sıra Anadolu'nun diğer illerinde Manisa, Sivas ve Konya'da ki reaya, Büyük Kaçgun ile bir göç hareketine tabi olmuş. 50 yıllık dönemler halinde bakıldığında en çok kaybolan köy Büyük Kaçgun'un gerçekleştiği 1600-1650 yılları arasına denk gelmektedir.

Üç ilin toplamında 1. Dönem içerisinde 199 köy kaybolmuşken, 2. Dönemde 85 köy kaybolmuştur. Kayıp köylerin 1. Döneme denk geldiği yılları Büyük Kaçgun'la ilişkilendirebiliriz.

Büyük Kaçgun'la köylüler, köylerini terk edip devletin topladığı vergi gelirleri de otomatik olarak azalmış oluyordu. Hububat üretiminde ciddi düşüşler yaşanmış, kıtlıklar artmaya başlamıştır. 1599-1610 yılları arasındaki bazı narh rakamlarından Büyük Kaçgun'un iktisadi hayatı kötü etkilediği anlaşılmaktadır. Kanuni devrinde ekmeğin 800 dirhem(2640 gram)'e denk gelen ekmeğin tabi fiyatı 1 akçeydi. 2. Selim ile 3. Mehmet arasındaki dönemde 400 dirhem (1320 gram) ekmeğin 1 akçe iken, Celali fetretinin yıllarında 150-200 dirhem ekmeğin 1 akçeye denk gelmekteydi. Büyük Kaçgun'la beraber 60-70 dirhem hatta 50 dirhem (165 gram) ekmeğin 1 akçeye satılmaktaydı. Ekmeğin fiyatı sabit kalırken gramının azaltılması, ekmeğin fiyatının 10 kattan fazla arttığını göstermektedir. Bunun yanında bir işçinin gündelik ücreti ise bu tarihler arasında en fazla 5 kat arttığını fakat ekmeğin fiyatındaki yükselişin 10 katından fazla olduğunu düşünürsek, sosyal hayatın nasıl alt üst olduğunu anlamış oluruz.

Et narhlarında ise, 1550'de İstanbul'da bir akçeye 200 dirhem(640 gram) Bursa'da bir akçeye 150 dirhem(480 gram), 1595'te ise bir akçeye 100 dirhem(320 gram) et satın alınabilmekteydi. Yani pahalılaştırmanın 2 katına çıktığını görmekteyiz. Sonraki yıllarda ise 1 akçeye düşen et miktarı değil, bir okkaya düşen etin kaç akçeye satılacağı şeklinde bir yol izlenmiştir. Örneğin bir okka et (400 dirhem veya 1280 gram) 6, 7 ve hatta 8 akçeye kadar yükselmiştir. Bunu bir akçeye düşen et miktarına çevirerek göstermek daha anlaşılır olacaktır. 1 akçeye 66,5 dirhem(212 gram), ilerleyen zamanda 1 akçeye 57 dirhem(182,5 gram), daha sonra 1 akçeye 50 dirhem (160 gram) et satın alınabiliyordu. Bu da fiyat artışının 3-4 katına çıktığını göstermektedir. Büyük Kaçgun'la birlikte 1 okka etin (400 dirhem) 12 akçeye çıktığını görmekteyiz. Yani bir akçeye 33 dirhem (107 gram) et düşmekteydi. Bu da bize et fiyatlarının 6 kat arttığını göstermektedir.

Buğday fiyatlarında ise 1550'de bir kile(25.600 gram) buğday 5-6 akçe olarak kabul ediliyordu. İşçi ücreti ise 4 akçe idi. Yani bir kile buğday bir işçinin gündeliğinin 1,5 katına denk gelmekteydi. İşçi 1,5 günlük yevmiesi ile bir kile buğday alıyordu. Büyük Kaçgun ile beraber bir kile buğday 100 akçeye çıkmıştır. İşçi ücreti ise Büyük Kaçgun'da 16-20 akçe idi. Bu da bir işçinin 5 ya da 6 günlük yevmiesi ile ancak bir kile buğday almasına eş değerdi (Akdağ, 1963:1-10).

5. Sonuç

16.yy da yaşanan bir dizi teknolojik gelişme, ateşli silahları doğurmuş ve Osmanlı'nın vurucu gücü ok, yay, kılıç düzeni ateşli silahlar karşısında başarı gösterememiştir. Bu durumu eşitleyebilmek için ateşli silahlarla donatılmış yeniçeri ordusunun sayısı artırılırken, bunlara kaynak sağlamak amaçlı toprak düzeninde değişikliğe gidilerek ve tımar sisteminin tasfiyesi olan iltizam sistemi getirilmiştir. İltizam sistemi aracılığı ile oluşan iktisadi artığa sipahiler ile değil doğrudan merkezi devlet para olarak aktarmaktaydı. Artan fiyatlar karşısında da devlet vergileri sık sık değiştirme yoluna gitse de bu durum karşısında başarısız olarak enflasyonun altında kalmıştı. Sipahilerin nakit olarak topladığı vergiler de erozyona uğramış oluyordu. Merkezi devlet onun yerine avarız vergilerini çözüm olarak görmüştür. Avarız vergileri en başta arada sırada alınan yani olağanüstü durumlarda ordunun gereksinimlerini ve iaşesini karşılayacak biçimde alınsa da daha sonraları kanunnamesi olmayan bu durum bir kural olarak getirilmiştir. Bu durumların karşısında reaya ve tımarlı sipahiler fakirleşmeye başlamıştı ve aynı zamanda reaya üzerinden kalkamayacağı vergilerle boğuşmaktaydı. Reaya bu vergi baskısına karşı direnc ve tepki gösterebilecek vilayetlerin ve sancakların başlarındaki beyler bu vergileri toplamakla görevli olduğu için zorla, cebren ve usulsüzce para topluyordu. Devlet ise bu usulsüzlüklere göz yumuyordu. Çünkü devlet için nüfuzlu beyler makbul insanlardı. Bu durum karşısında toprağını bırakan reaya ya da diğer nedenlerle toprağından el çektilen tımarlı sipahiler vilayetlerin ve sancakların başlarındaki beylerin yanlarında sekban bölüklerine giriyordu. Zayıflayan siyasi düzen ve savaş zamanlarında sefere katılmayan beyler beraberindeki sekban bölükleriyle reayanın para ve mallarını gasp ediyordu. İlginçtir ki alenen baskı ve zulümden kaçan köylü geçimini sağlayabilmek için baskı ve zulüm yapmaya gidiyordu. Köyünden çıkarak tekrar köyüne ekonomik zarar vermeye geliyordu. Bu iç karışıklıklar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görülmeye ve zaman içerisinde tek bir çatı altında toplanarak Celali isyanı adını alarak, reaya çok ciddi baskı ve usulsüzlüklerde bulunmaya başlamıştır. Başta bir köylü ayaklanması olan bu isyan, başlarındaki beyler ve onların şahsi çıkarları yüzünden bir köylü ayaklanması olarak devam etmemiş ve tarihe de bu şekilde geçmemiştir. Reayanın, ağır vergi baskıları ve isyanlar karşısında dayanacak gücü kalmayarak, tarıma daha az elverişli, yüksek, sarp ve dağlık yerlere kaçarak daimi ikametini terk etme çözümü geliştirmiş ve Büyük Kaçgun meydana gelmiştir. Tablolarda gösterildiği üzere Anadolu nüfusunun büyük bir kısmı göç dalgası içerisinde dâhil olmuştur. Gerçekleşen Büyük Kaçgun'la yörelerin yerleşim planları değişmiştir. Aynı zamanda devletin vergi gelirleri azalmış ve üretim ciddi ölçüde düşmüştür. Üretimin ciddi ölçüde düşmesi örneğin Buğday, ekmek ve et üzerinde ki fiyat artışları ile de görülebilmektedir. Üretimin ciddi ölçüde düşmesi kıtlıklara neden olmuştur. Artık ekonomik genişleme dönemi son bulmuş, ekonomik durgunluk ve daralma dönemi başlamıştır.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1951). *Celali fetreti*. Erişim Tarihi: 10.03.2017, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1017/12335.pdf>.
- Akdağ, M. (1958). *Celali isyanlarından büyük kaçgunluk*. Erişim Tarihi: 10.05.2017, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/817/10357.pdf>.
- Akdağ, M. (1963). *Büyük Celali karışıklıklarının başlaması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Akdağ, M. (1974). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi*. 2. Cilt, 3.Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.

- Akdağ, M. (2009). *Türk halkının dirlik düzenlik kavgası Celali isyanları*. 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aksu, L. (2005). *Orduya ait iki mufassal tahrir defteri üzerine metodolojik bir tahlil denemesi*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barkan, Ö.L., & Meriçli, E. (1988). *Hüdavendigâr livası tahrir defterleri 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Berkes, N. (2018). *Türkiye iktisat tarihi*. 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demir, A. (2017). Osmanlı Devleti'nde yörükler ile yerleşiklerin kavgası: Kayıp köyler meselesi. *Akademik Bakış*, 11(21), 19.
- Genç, M. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. 7. baskı, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Goodwin, G. (2002). *Yeniçeriler*. 2. Baskı, (Çev. D. Türkömer). İstanbul: Doğan Yayınevi.
- Güran, T. (2011). *İktisat tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İnalcık, H., Berктаş, Z., & Tüzün, Ü. (2016a). *Tarihe düşülen notlar*. 1. Cilt, 4. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H., Berктаş, Z., & Tüzün, Ü. (2016b). *Tarihe düşülen notlar*. 2. Cilt, 4. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi-1,1300-1600*. (Çev. H. Berktaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karpat, K. (1996). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Kunt, M., Akşin, S., Faroqhi, S., Yurdaydın, H. G., Ödekan, A., & Akşin, S. (1997). *Osmanlı Devleti 1600-1908*. 3. Cilt, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özel, O. (2016). *Türkiye 1643 Goşa'nın gözleri*. 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztuna, Y. (2004). *Osmanlı devleti tarihi medeniyet tarihi*. 2. Cilt, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1990). *100 soruda Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Quataert, D. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.